

MONITUM.

Post repetitam chronici Eusebio-Hieronymiani genuinam recensionem qua ex codice Armeniaco prodit, superest ut presbyterorum Veronensium præfationem et notas quibus non sine ingenti labore Eusebium chronologicæ et historice illustraverunt, exhibeamus. Meminerit tamen lector, Vallarsium hoc præjudicio laborasse ut crederet et contra Scaligerum contenderet, chronicon Eusebii libro unico comprehendi: in quo eum errasse nunc constat.

VALLARSII PRÆFATIO

AD CHRONICON EUSEBII.

Demum post longis temporis moras, quodam veluti postliminio, prodit octavus iste HIERONYMI operum tomus, qui *chronica*, ut vocant, seu canones historiæ universæ continet, tam quos de Græcis Eusebii vertit, gestisque aliis præcipue Latinorum auxit, quam quos de suo, ad continuandam veterum monumentorum ad sua usque tempora seriem, addidit S. Pater. Inter omnes, non ejus modo, sed omnium ingeniorum fetus, quibus eruditæ antiquitatis memoria continetur, nullum facile invenies, cujus tanta fuerit vel operis magnitudo et præstantia, vel quæ percipi ex eo potest, legentis utilitas. Absque illo foret innumera etiamnum, quæ non sacræ tantum, sed ^{ἱστορικῆς} etiam historiæ meliorem partem sive chronologiam spectant, tegmine tenebrarum atro passim obvolverentur, quæ nunc explorata habemus, et minime dubiis temporum characteribus constituta. Accedit, quod Græco jam deperdito textu, et si non verbis plane ipsis Eusebii, ratione certe quidem illa qua cum certis quibusdam annis gesta componebantur, nosse nunc eadem probe, uti acceptum referimus S. Interpretis industria, ejus divini propemodum beneficii est. Et deerat tamen his, quas hactenus adornarunt docti viri, collectionibus eorundem operum pars isthæc cæteris præstantior omnibus, perinde ac si pectus aut caput, si superis placet, conformando corpori nobilissimo parum adeo conduceret, ut abesso etiam ab reliqua structura posset. Neque vero cor prætermitteretur, causa fuit, quod seorsum editus liber faceret studiosis rei chronologicæ satis: nam veteres editiones si dicunt, tot sunt illæ omne genus vitis deformate, ut iis carere aliquando præset, quam cum tot mendis conflictari. Recentiores autem duæ, quæ sunt tamen ante annos ferme centum quadraginta, altera ab Arnaldo Pontaco Vasatensi episcopo, altera ab Josepho Scaligero, viris doctissimis, adornatæ, raro admodum, et præsertim Pontacena, quæ diligentissime accurata est, inveniuntur: multaque præterea in iis relicta sunt alienæ industriæ, quæ non meam, sed longe doctiorum hominum operam ac limam postulant. Imo hoc ipsum quod sane plurimum inest ei libro difficultatis cur præ-

termitteretur in causa fuit. Ejus recensionem senserat ipse etiam Hieronymi postremus editor Martianeus, suarum partium esse, seque receperat præstiturum; sed animum despondit, ubi quantum et quam impeditum negotium sibi daret, limine in ipso advertit. Quid opus est pluribus? Novam parari editionem in votis habuit magnus Pagius, cujus inter omnes qui temporum doctrinam tradiderunt, magna laus est: sed quasi imparem se oneri reputaret, satis habuit animos alii addere, magnam testatus a litteratis gratiam esse initurum, qui hanc sibi spartam exornandam susciperet. Scilicet id, quod res erat, probe novit, et ut numeros omnes imple-ret, quam longi temporis studio, quanta in antiquorum scriptis exercitatione, quam felicioribus curis, atque inventis criticorum opus esset; neque enim, ut hoc unum interim memorem, pauci ducenda sunt, quæ post Pontaci et Scaligeri fata, viri eruditionis et judicii gloria præstantes, in majore luce collocarunt, aut etiam ex libris antea nondum publici juris factis, in vulgus protraxerunt. Doctus quoque vir, qui non ita pridem *notitiam bibliothecæ principalis Viniariensis* conscripsit, et de quo plura inferius, ut stimulus novo editoris, si quis, inquit, *sperandus est*, addat, quibus juvari etiam possit, argumenta subministrat ex antiquis mss. editisque libris, quos nominat. Interea, dum aliquid fiat, ipse ad eam rem, siquidem viri eruditi excitari possint, symbolam dat integro libello ^{ἀναθεώρησις} variarum lectionum atque emendationum ex quatuor Palatinis codicibus, quas olim doctissimus Claudius Salmasius eruit, ipse notis identidem illustravit: majora vero alia et Herculealiquo digna felicioribus ingenii relinquere, lubentem se meritoque profitetur. Tantæ molis est, quam accepimus, provinciam sustinere. Accepimus autem illa coacti, quam dicebamus, instituti necessitate, ut collectioni Hieronymianorum operum, istud quod et cæteris fere præstat, aliquando accederet, et quam diximus antea actas editiones commererit, præstaremus nos culpam. Neque vero ii sumus, qui velimus, post insignium litteratorum conatus, quibus summa omnia tribuimus, nos omne tulisse punctum videri; quin imo veniam petimus, sicubi partibus nostris, quod fortasse occurreret sæpius, ipsi defuimus. Sed antequam de laboris nostri ratione dicamus, quid res ipsa sit, quidve alii antea præsterint, exponendum est.

EUSEBIUS Pamphili, quod cognomentum ab illustri martyre propter necessitudinem et studiorum conjunctionem accepit, Cæsarensis episcopus, et ut erudita conjectura est, patria etiam Cæsarensis in Palestina (quem male adeo cum cognomine alio Cæsarensi in Cappadocia antistite, Dupinius, errorem Usuardi secutus, confudit), istud propemodum immensi laboris atque eruditionis opus concinnavit. Diu multumque erat, quod hostes Christiani nominis deorum quidem suorum vetustatem deprædicabant, Christianam vero doctrinam dicebant ^{ἡλικὴ καὶ πρόσθεν} natam: quorum ut calumnias retunderent, alii quidem ante Eusebium scriptores eruditionis laude præstantes ejusmodi libros opposuerunt, quibus temporum præteritorum, et ^{ἀποστολικῆς} quam poterant memoriam repetentes, ex ipsis Græcorum commentariis antiquitatem Mosaicæ legis præ diis gentium asserebant. Nec sane contemnendam hac in re operam navarunt Timotheus chronographus Cedreno laudatus, qui Orpheum Gedeoni ^{ὁ ἄγγελος} fuisse prodidit, eoque luculentius Justinus martyr, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Clemens Alexandrinus, Julius Africanus, atque alii. Eusebii autem qui hos pone sequitur, non tam ut eam gentium pertinaciam obtineret,

eandem telam retexere diligentius, et per universum, ut ita dicam, historiarum orbem aggressus est, quam ut præcedentium auctorum nævos tolleret: præcipue vero ut suorum vulgo, quibus nulla certa temporum ratio, neque ipsa quæ in Scripturis denotantur annorum intervalla, dilucide satis constabant, id quod res erat, quasi digito ostenderet. Eapropter omnium regnorum, dynastiarum, nationum, rerum publicarum initiis solertissime discussis, et contra se positis, tum illud evicit, fabulosorum deorum natalibus longe vetustiores esse Mosaicas origines: tum expeditissima ratione, uno intervallo ad certum historiæ exoticæ titulum revocato, certas quoque antecedentium et consequentium gestorum epochas, in quod unaquæque tempus incurreret, quemque haberent respectum inter se invicem, per regnorum laterculos demonstravit. Exposuit hanc ipse, quam persecutus est methodum, in præfatione perquam diligenter, quæ et clarius ex contextu ipso libri, uno oculorum obtutu percipitur: ut eam pluribus explicare jam nihil intersit.

Porro idem fuisse Julii Africani propositum, eundemque fere ordinem quinque chronographicis elaboratissimis libris, a mundi origine ad Macrinum imperatorem; perque ejus probe excogitata Eusebium profecisse, credo equidem verosimillimum. Sed næ illud immane commentum est Scaligeri, seu verius calumnia, quam sæpius inculcat, eum totum fere Africani chronicum in suum transtulisse; nihil in eo esse antiquitatis reconditæ, nihil luculentum, excellens nihil, quod non ex Africano depromperit, cum vix tandem illius de nomine meminisset in iis, in quibus ab ejus sententia discedit. Et mirum, tanta securitate sui sæculi alienam industriam sibi vindicare, neque revereri judicia eorum qui Africanum quotidie legebant, utpote cujus opus a centum annis in manibus hominum versaretur. Hoc nempe ipsum revocare Scaligerum ad meliorem mentem poterat, nisi si projectæ hominem impudentiæ Eusebium putabat. Præconceptam tamen opinionem illam ita ratam habuit, ut objectionum, imo calumniarum maximam partem, quas Eusebianæ industriæ facit, et tota præfatione exaggerat, non aliud fundamentum sit, nec aliunde quam de *πρότερον φέρον* isto derivarit. Familiam ducit illa de regnum Assyriorum serie ac temporibus, quæ pro certo ponit ab Africo mutuata; in eoque de fide expostulat, quod solos tamen reges triginta septem, et annos circiter mccc numeret, cum ille et reges quadraginta unum, et annos dicat mcccclxxxiv. Quod ut prudenter et dolo malo factum persuadeat, comparat cum aliis ex Africano epochis, olympiade prima in Joatham initium, atque Ilii excidio in Thuoris Ægyptii regnum, unde et noster quidem rationes temporum deduxit, et quo retulit. Sed cum, inquit, a Theutamio Assyrio, item a Thuori Ægyptio, ad Ilii casum longe majus sit intervallum, quam historiæ tempus exigit, Eusebius, integra dynastia Ægyptia sublata, ex antecedente duas fecit, ut earum numerum servaret: ex serie autem regum Assyriorum quatuor reges præterivit, ut Thuoris et Theutami tempora in Ilii excidium convenirent. Quam fraudem Africano factam acribus usque et usque verbis castigare non desinit. Syncellum sibi socios ad detrahendum, quem sponte iniquiorem fuisse Eusebianæ glorie, nemo est qui ignoret. At enim quo tandem argumento docuit, ab Africano regum illorum seriem atque annorum intervalla Eusebium descripsisse? Nullane alia exstabant tunc veterum monumenta, quibus mallet adhibere fidem? Non Diodorus, non Ctesias, non historici ceteri, quorum vixdum hodie nomina, deperditis scriptis, su-

persunt? Diodorum certe ipse laudat Scaliger in chronici Eusebiani fragmentis: qui Sardanapalum a Nino quintum et tricesimum recenset. Addito Belo, ut Petavius notat (lib. ix de *doctor. temp.* c. 12), fient triginta sex, qui numerus ab Eusebiano minimum abest. Annos vero duntaxat mccc, quibus regnatum est ab Assyriis, Justinus etiam collegit. Igitur auctores alii erant, qui et fide digniores his Eusebio viderentur, hypothesi certe quidem suæ commodius inservirent. Num, sicubi quempiam probavit ex Africano titulum, rationes quoque reliquas debuit e vestigio sequi? Nec potuit ab ejus auctoritate desciscere, quin obtorto collo in judicium trahatur, perinde atque veritus non sit, verba ipsius Africani interpolare atque invertere? Paria de Ægyptiorum dynasticis dicas, quarum seriem minime omnium Eusebius mutilavit, sed qua erant apud Africanum ex Manethone audacioribus mendaciis aspersæ, repudiavit, alios auctores secutus, quorum rationes cum annis mundi atque historica veritate paulo aptius congruerent. Denique et in gentium reliquarum originibus vetustati mandandis, ipsa etiam consignanda olympiade prima, aliisque epochis, quibus eam ad fastidium usque lectoris Scaliger dicam scribit, tantum abest, ut fraudem Africano fecerit, ut manifesto, laudatis etiam interdum scriptorum nominibus, appareat, eum ex universa antiquitatis memoria, ad variorum placita, chronologiam suam moderari. Ea ratione accesseritne propitius continuo ad verum, annon, in annotationibus uniuscujusque loci disquirimus: neque enim quod ab inusta perperam nota temerationis librorum Africani eum defendimus, ideo ratum certumque habemus quod abit in diversa. Imo longe nos alia atque illo de Assyriis, deque Ægyptiis, aliisque primævis regibus sentimus, quæ ejus et receptæ vulgo sententiæ opponimus, et quæ ut conferas, auctores sumus. Olympiadum autem initia quod spectat, iis constituendis neque ipse sibi satis bene constat Eusebius, qui nunc ad Ozis annum quinquagesimum, nunc ad Joatham, nunc denique ad Achaz usque tempora olympiadas protendit; ut hoc etiam indicio probet, minime se Africani scripta in sua transtulisse, ac pro lubito interpolasse. Sed utique Scaliger, quod pluribus locis Petavius ostendit, Africanum male habuit, cujus ratiocinia cum nimis insulse ad Latinorum chronologiam transtulit, absurdus se et portentosis erroribus implicavit. Addam et hoc obiter, neque quod hoc erat ei scriptoris cognomen *Africanus*, Scaligerum intellexisse: vocat enim eum *πανονόμος Pænon*, quem fuisse natione Syrum ex Emmaunte, nemo est hominum paulo eruditiorum qui ignoret.

Sed est altera disputatio sane difficilior, eaque momenti longe gravissimi de Eusebiano ejusdem syntagmatis integritate, seu libris, quos voluit duos fuisse, quorum iste qui superest, ex alterius multo copiosioris, qui intercidit, laciniis excreverit: ita tamen ut quæ in hoc leguntur, id quod perit magis deslere, quam quod superest frui, nobis prebeant. Prodiit hæc quoque opinatio (quanquam ea de re pridem alii subdubitarint) ex Scaligeri officina, qui et universi operis titulum *Ναυροβανής ιστορίας*, prioris libri *Χρονολογίας*, posterioris *Κανόνος* fuisse, pene sacramento contendit. Adeo nec veritus est editionem suam audacissimo exemplo in duos libros tribuere, conquisitis undecunque fragmentis, quæ pro Eusebianis venderet: in Latino autem nonnullis de suo assutis, plerisque aliis omnibus repetitis ex posteriore, ut vocat, libro, sub alia quidem contextus serie, sed iisdem plane verbis, ut priorem ex integro consarcinaret. Rationum momentis omnibus, quæ in eam rem, suumque factum

excusandum, ex auctoris ipsiusmet atque interpretis testimoniis cudit, satis ibi suis locis fecimus: ostendimusque luce meridiana clarius, illud quod scriptor uterque *libri exordium* vocat, et quo tempora ab Adamo ad Abrahamum brevissimis verbis perstringuntur, non alium esse ab hoc ipso librum, sed ejus, ut ita dicam, prolium, proœmium, aut quid simile; ut cum sibi proposuisset Eusebius ab Abrahami ortu chronicon suum auspicari, quæ præcesserant tempora a mundi conditu, atque adeo quibus ipsa Abrahami epocha consignatur, penitus ne prætermitteret. Quod cum paucis sane versibus absolvisset, quam ibat comparatum invicem regum diversorum seriem nominibus tenuis subtextit, quasi *quamdam materiam futuro operi*, ut sanctus interpres vertit, sive ut ipse ait, *ὅτις ἐκπορεύσων ἱστορικῶς γένονον*: argumentum nempe futuræ ejus lucubrationis, quod item pagellis admodum paucis exposuit. Fecisset multis: ne ita quidem patiebatur scriptionis indoles et natura, ut pro alio libro haberetur, quemadmodum neque frons ampla ædium atque prospectus aliud est ab structura universa ædificium. Porro nec eam esse diximus vocum, *libello et opusculo*, quibus Hieronymus utitur, significationem, ut *ingens columnen*, nec minoris sane molis, quam chronicus canon ipse, quod Scaliger contendit, notent. Imo vero et per breve dictatum *ἱστορικῶς*; sonant, cujusmodi epistolæ sunt, quæ illo interdum vocabulo nominantur; et debent Græco sensui, ipsiusque auctoris menti respondere, qui non ἐν Β' βιβλίῳ, aut Β' βιβλίῳ dixit sed, ἐν τῷ πρῶτῳ βιβλίῳ, in præcia operis ordinatione: ut et perexiguæ molis opellam, et unius ejusdem qui sui libri particulam eam esse, ipse de industria indicaret.

Jam vero cum Scaliger ad aliorum testimonia scriptorum provocet, ad eaque nos causam dicere compellat, in quibus maxime triumphat, ea quoque diluenda sunt. Profert ipsum statim Hieronymum, qui non noverit modo, sed in Latinum sermone convertisse eum librum se dicat. Scribit enim in commentario in Daniele cap. ix: *Quidquid in templo postea factum est, non fuit sacrificium Dei, sed cultus diaboli, cunctis in commune clamantibus*: Sanguis ejus super nos et super filios nostros. *Et hoc*: Non habemus regem nisi Cæsarem, quem locum in chronico ejusdem Eusebii, quod ante annos plurimos in Latinam linguam vertimus, *divigen* lector plenius edisserunt poterit invenire. Equidem in isto, quem habemus nunc libro, nihil de conviciis illis et maledictis Judæorum in Christum dicitur: ediserobantur igitur in priore alio, qui jamdiu olim intercidit, et quo historiam continenti orationis filo Eusebius complexus est? Nihil minus: quippe ad temporum doctrinam nihil ea pertinere, neque adeo locum in Eusebiano syntagmate habere potuisse, nemo non videt. Itaque alius verborum Hieronymi sensus est, quem minime perspectum habuit Scaliger, aut præconcepta opinione abreptus invertit. Est autem iste, qui ex toto manifestissime contextu elucet: Eusebium a sexto anno Darii... quando templi opera consummata sunt, usque ad Herodem et Cæsarem Augustum numerare hebdomadas septem et sexaginta duas, quæ faciunt annos quadringentos octoginta tres; quando Christus, hoc est, Hyrcanus novissimus pontifex de genere Macchabæorum, ab Herode jugulatus est, et cessavit juxta legem Dei pontificum successio. Inde inferre, quod Herode regnante apud Judæam, et Augusto apud Romanos, Christus natus sit, qui tribus annis et sex mensibus... Evangelium prædicavit, et confirmavit veri Dei cultum multis, haud

dubium quin apostolis et credentibus: quando post passionem Domini in dimidia rursus hebdomada defecit hostia et sacrificium; quidquid enim in templo postea factum est, etc. Atque hunc porro locum, seriem nempe rerum, per quam manifesto constat: *Quidquid in templo postea factum est, non fuisse sacrificium Dei, sed cultum diaboli, in chronico* (quod ipse in Latinum verterat plenius edisserunt invenire. Invenitur hoc enimvero palamque est temporum comparatione demonstratum per annos singulos ab numero Abrahamitico, quo templum consummatum est, mox ad Christi usque mortem et prædicationem per consequentes historias, quibuscum ille etiam hebdomadarum Danielis notæ componi possunt. Nihil igitur aliud loci plenius edisserunt nomine intellexit, quam quod erat per temporum characteres pluribus ostensum, quo tempore Judæorum religio, et in templo veri Dei sacrificium et cultus desit. Græcum Eusebii locum, quem laudat Scaliger ab Hieronymo interpretatum, nihil moror, quippe quem prorsus incongruum: neque enim aut verbis, aut serie orationis ipsa, et laudatis ex Scriptura testimoniis consonat, sed sententiæ vix tandem ipsi quoquo modo respondet.

Alterum quod urget Scaliger testimonium, hoc est Marcellini comitis: *Post mirandum opus, quod a mundi fabrica usque in Constantinum principem Eusebius Casariensis hujus sæculi originem, tempora, annos, regna, virtutesque mortalium et variarum artium repertoires, omniumque pene provinciarum monumenta commemorans, Græco edidit stylo, nosterque Hieronymus transulit in Latinum, et usque in Valentem Cæsarem Romano adjectit eloquio.* Ex quo infert, non solum fuisse priorem eum librum ab Eusebio compositum et ab Hieronymo latine conversum, sed etiam quod ejus argumentum fuerit, et quæ in eo tractabantur, strictum nos doceri. Miseret me ejus levissimæ argumentationis. Non alia de causa repetit Marcellinus comes a mundi fabrica initium Eusebiano chronologiæ, quam quod ita ferat *exordium libri*, ut prologus ille inscribitur, quo per unius alteriusve pagellæ spatium generationes ab Adamo ad Abrahami ortum digestæ sunt, ipsis fore Scripturæ divinæ verbis, et ad prævia, ut dicebamus, *temporum ordinationis* et proœmii instar, non illa *ἀρχαίως* quam perscripturus erat, historia videretur. Laudat vero ipse etiam Marcellinus singulare opus, et singulari comprehensum libro indicat complexione illa verborum, *a fabrica mundi usque in Constantinum principem*; et rursus, de Hieronymiana translatione atque additamento usque in Valentem Cæsarem; nam si iisdem atque auctor S. Interpres vestigiis hæsit, certum est quam quod maxime, hunc non duplicem, neque alium quam quæ superest, Eusebiano syntagmati continuationem de suo adjectisse. Ego nullus dubito, Marcellinum, cum ea scriberet, exemplar nostris non absimile, germanum adeo atque integrum, ob oculos habuisse, in quo unum videtur non satis attendisse caute, quod proprie ab illo *exordio libri*, non pagellis inde loci paucis, incipere chronicon opus existimavit. Prætereo, quod postremo loco habet Scaliger, argumentum a Prosperi Aquitani exemplo, qui per omnia sese Eusebii imitatore professus, atque ex ejus omnimoda historia necessaria ad suum opus instruendum colligens, a primi hominis creatione orsus, consecuta tempora ad captam usque a Gensericio Romam, chronico illo integro, ut vocant, sive Labbeano digessit. Facit enim hoc maxime exemplum contra Scaligerum: nam quæ Prosper eo spatio ab Adamo ad Abrahamum

complectitur, tam brevia sunt et versuum paucissimorum, ut ne quadranti quidem enarrationis Eusebianæ respondeant; quæ si tanto uberius fuerant ab Eusebio olim pertractata, quid causæ est, cur prior hujus historiæ contextus præ reliqui etiam chronici compilatione Prosperiana sit brevior?

Omnino igitur commentitius prior ille Eusebianus liber est; nec plus quam hodie habemus chronicorum canonum (nisi si quid alicubi, quod veterum libris omnibus usvenit, aut librariorum oscitantia, aut criticorum demperit perversa cura) concinnatum ab Cæsarensi episcopo; nihil ultra notum olim Hieronymo, ab eoque Latinis auribus donatum est. Aio, futurum fuisse etiam laborem illum præter rem, imo et deridiculum, si quod centies professus est auctor, ad Abrahamo opus suum auspicari, primordia quoque rerum et vetustiores origines ad eandem temporis amussim nec semel exegisset: id quod tam demonstrat minime factum, ut neque fieri potuisse a scriptore haud inepto, quin potius consideratissimo evincat. Tum illud quam præposterum atque inutile, bis eadem, diverso duntaxat ordine, aut stylo persequi? Illud vero supra omnem quantum est hominum eruditorum fidem, si duobus ejusmodi libris opus omne constabat, ita quæ priore continebantur, tanquam ex condito, et ad Mithridatis litteras, excidisse pariter apud Eusebium et Hieronymum, ut ne fragmentum quidem, atque illud ex Latina saltem interpretatione, ad faciendum jacturæ indicium, apud unum aliquem scriptorem superet. Enimvero si quis velit auctores veteres, qui ex isto chronico opere delibarunt, conferre, sentiet haud dubie, nostros codices non magis esse mutilatos, quam illos quibus ipsi veteres jamdum olim usi sunt. Tota præterea facies operis, præfatio S. Interpretis atque illa auctoris ipsiusmet quam suis sedibus per vim avulsam alio transferre ausus est Scaliger, tot deinde collectiones temporum ad illustriores epochas, genuinæ (nam una est inter eas atque altera, quas scioli interpolatoris manus intrusit), tot denique formulæ connectendi posteriora prioribus, uno verbo quidquid hoc est operis clamat, singulare fuisse librum, prout nunc est, ab Eusebio conscriptum, nihilque esse, quod Scaliger deploret excisum. Porro autem hanc viri eruditissimo hallucinationem creavit illa, quam paulo ante explodimus, præconcepta opinio de affectata ab auctore nostro Africani methodo: qui chronographiæ suæ καὶ ὁμάδας χρόνων expositæ, canonem dicitur subtexuisse κατὰ πλάτος, sive in annos expansos digestum. Tum vero fucum quoque fecit illa, quibus Eusebianum opus inscribitur, nomen varietas: nam et Περὶ καθ' ἑξῆς ἐποχῶν, et χρονικὰ συγγράμματα, et Χρονικαὶ κανόνες alibi Eusebins ipse vocat: Syncellus autem sæpe Χρονικόν, et τὸν Κανόνα bis etiam τὰ κατὰ πλάτος appellat; denique et Κανόνες χρονικοὶ, et Ἐπιτομὴν χρόνων alii. Sed et apud Hieronymum, ut Latinos alios interim taceam, nunc digestio temporum et liber; nunc canones temporum, et chronicorum canonum omnimoda historia; nunc chronica, et chronicon audiit, visa sunt confidenti nimium ingenio suo homini, res diversas diversa vocabula connotare; sed illud præcipue Syncelli τὰ κατὰ πλάτος, erroris causa fuit, ut congruentem ei librum alterum τῶν καθ' ὁμάδας commiscesceretur: cum unum tamen ille per annos expansos nominet, alterum si exstitisset aliquando, quod relationem ad eum haberet, minime prætermisurus. Imposuit igitur nominum illa varietas Scaligero: ipse reliquos post se omnibus fecit auctoritate sua officias. Et mirum ita eum potuisse commentum hoc suum doctis probare, ita omnium pervadere mentes hominum, ut nemo

fuerit, aut nunc sit, qui non iisdem atque ille verbis pronuntiet ac doleat, priorem chronici ejus thesauri partem et librum tam in Græco, quam ex Hieronymiana interpretatione putido antiquariorum fastidio deperiisse. Laudabo par βιβλιογράφου omnium recentissimum, et magni nominis, Cl. Fabricius bibliothecæ Græcæ, lib. v, cap. 4, de Eusebiano hoc nimirum opere: *In libros, inquit, duos divisum fuit ab auctore, quorum priorem Χρονικὴν Εὐσεβίου, posterium Χρονικὴν Κανόνα. Atque hanc epitomen vocat Hieronymus, etc.* Schurzfeischius autem in notitia bibliothecæ princip. Viniariensis: *Constat, inquit, illud quod nemo nescit, duobus, ut quidem hodie eruditi volunt, partibus, quarum prior Χρονικὴ Χανόνες παντοδαπῆς ἱστορίας ἰνσκριπτα, καθ' ὁμάδα: posterior Κανόν Χρονικὸς, πῦλα κατὰ πλάτος, ut loquuntur, ἰστορικῶστα. Qua de re, si post Scaligerum plura dicerem, operam omnino et oleum perderem.* Saltem successerit et sententia nobis, qui contra Scaligerum diximus: et quod certum hactenus visum est viris doctissimis, esse falsissimum, invictis, ut nobis quidem videtur, argumentis ostendimus.

Atque hæc de Eusebio ejusque opere isto chronico dicta sufficiant, ut sua ei ratio atque integritas constent. In reliquis, quæ sane multa Scaliger atque in unum collecta grandi quasi apparatu in præfatione explicat, et culpæ vertit Eusebio, conferre hic pedem nec libet, nec operæ pretium est, quando singillatim in notis suis quæque locis ventilavimus, quæ ille huc videtur ad invidiam Eusebianæ industriæ creandam denuo contulisse. Sunt quidem ex iis, quæ ille παραρρήματα et παράδοξα, hallucinationes et errores vocat, nonnulla, quæ tueri mordicus nolim: quanquam enim Eusebium egregium veteris memoriæ investigatorem suspicimus, scimus tamen humanæ incuriæ erroribus æque ac nos obnoxium: in plerisque autem aliis ab ejus partibus stamus.

Veniamus ad eum, cujus hæc maxime causa disputata sunt, sanctum Eusebii interpretem, atque operis ad sua usque tempora continuatorem Hieronymum: quem quidem ex hujus interpretatione libri, ut et alterius Eusebiani de nominibus locorum, *Eusebii* prænomen sortitum fuisse (non quod scitum vulgo est, a Patre Eusebio) Menagius ad Laertium autumat: nobis autem nugari, potius quam serio dicere visus est. Sed hæc alias. Propositum hunc ejus laborem quod spectat, fatetur ipse etiam Scaliger, nultum de Latinis scriptoribus exstare, cui plus quam Hieronymo debeant ecclesiasticæ litteræ, tam in his, quæ ad origines sacras, quam quæ ad interpretationem divinorum librorum pertinent: neque illo sæculo Eusebio magis idoneum interpretem contingere potuisse, quam eum qui Eusebii studiosissimus, et eorum quæ ab Eusebio tractantur, peritissimus fuit. Atque unitam, inquit, per ejus occupationes, ista non dictare notario, sed scribere illi vacasset! Quod enim a multis vel invitatus vel lacessitus respondere cogeretur, neque ulla ei a labore requies daretur, temporis autem jacturam vel minimam facere neque posset neque vellet; apparet eum, cum hujus chronici interpretationem dictaret, scriptioni aliarum rerum simul et notario eodem tempore operam dedisse, ut propterea necesse fuerit, quædam, quod vetari non poterat, tanto vero humanitus excidisse. Non est animus ea, quæ his multa Scaliger subnectit in S. Doctoris reprehensionem, vocare iterum in partes: siquidem suis quæque locis expendimus, sæpe etiam sæpius, ut pote falsas criminationes, aut levia critici vitiligia, refellimus. Unus autem locus est, quem et

sibi testatur Scaliger olim imposuisse, et alios in alia omnia egit, quem intactum prætermittere haud licet. Cum passim alibi S. Pater chronicum, aut canones chronicos ἐπιτομή: dicat fuisse ab Eusebio elucubratos, in eo, quem post versionem hanc suam scripsit, libro de viris illustribus, capite 81, quo hujusmet auctoris opera singillatim recenset, eum refert, *chronicorum canonum omnimodam historiam, et eorum ἐπιτομήν* conscripsisse. Notatum nobis ad eum locum, eam videri, si unquam exstitit, et ejus modi fuerit, epitomen non tulisse ætatem. Sed non succurrebat tunc temporis menti, quam vexatus locus ille criticorum disceptationibus fuerit. Scaliger ergo, ut dicebamus, cum sibi iis verbis persuaderi passus esset aliquando, librum chronicorum posteriorem fuisse ab Eusebio in epitomen redactum, hoc de errore in præfatione multis se verbis doctis excusavit. Imposuisse autem contendit Hieronymo Eusebii locum cap. I, seu prologo historiae ecclesiasticæ præpostere acceptum, ἡδὴ μὲν ὄν τοῦτον καὶ πρότερον, ἐν οἷς διατετυπωμένην χρονολογὴν καὶ τὴν ἐπιτομήν ἀπετυπωμένην πληροτέτην διδοὺν ὅμοις αἰτέων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρρήθην τὴν ἀρρήθην ποιήσασθαι. Id est. *Ac antea quidem in quos iis conscripsi chronicorum canones, earum rerum quas compendium quoddam confeci: quas nunc uberiori narratione explicare aggredior.* Rufinus quoque vertat: *Quamvis jam de his ipsis nonnulla etiam in chronicis... breviter succinctaque perstrinxerim.* Nulla sane hic mentio epitomes, eo saltem, quo Hieronymus sensu accepit: ut si adeo Scaligero credimus, nec exstaret unquam ejusmodi scriptio, quam sibi noster, hallucinationem nominis ambiguitate passus, confinxit. Fabricius autem bibliothecæ Græcæ loco dudum laudato hunc ipsum contendit chronicum canonem, quem porro edimus, *epitomen* vocari ab Hieronymo, posteriorem scilicet παντοδαπῆς ιστορίας librum, quo gesta ad suos quæque annos una serie ab Abrahami vocatione referuntur: cum priore, ut somnare eos certo diximus, omnia ab orbe condito, per varia capita, juxta regnorum origines et successiones digererentur. Sed pace dixerim viri doctissimi, nihil poterat ineptum magis atque absorum vero comminisci, non eam duntaxat ob causam, quod prior ille Eusebii plane commentitius sit liber, verum etiam quod ipse in eadem præjudicia sua peccet. Nam si chronicorum canonum epitomen Eusebius concinnavit, jam non hæc potuit ille idem liber esse qui ipsomet judice Fabricio *chronicus canon* proprio titulo nuncupatur. Tum vero quæ tandem illa exstitit ficti libri prioris immensitas, si quæ nunc toto et justo Eusebiano syntagmate continetur, *epitome* dicenda est? Peccat Schurzleischius quoque eandem quidem ob causam, sed proprius tamen ad veri speciem contendit, contra atque Fabricius, priorem potius librum, quo, teste Hieronymo in præfatione, Eusebius *quasi quamdam materiam futuro operi prænotatur*, fuisse olim dictum Ἐπιτομήν Ἱερωνύμου Χρονικῶν: id quod Suidæ testimonio comprobare nititur, qui non duarum chronicorum partium meminit, sed refert, Eusebium *Ἱερωνύμου Χρονικῶν παντοδαπὴν ιστορίαν, καὶ τοῦτον ἐπιτομήν* edidisse. Sed enim quam sit pauci hoc saltem loco faciendæ Suidæ auctoritas, haud satis ipse intellexit, quippe qui non animadvertit, eadem illa ab Hieronymiani catalogi interprete Sophronio verba describi: quæ adeo nec majoris auctoritatis esse debent, quam ipsa sit apud eruditos Græcæ, translatio, non sane admodum antiqua, nec de meliore nota, ut nobis olim in ejus editionis præfatione observatum est. Ad hæc ille et secum ipsis pugnantia loquitur; nam si erat prior ille liber *epitome* chronicorum canonum (qui scilicet late, perque annos

expanso altero libro describebantur), jam non ille grandis liber erat omnimodam historiam complectens, atque universe eruditionis thesaurus: sed, ut est epitomarum ingenium institutum, perexiguæ molis atque operæ libellus, ea etiam de causa alii ejusmodi breviori exilior, quod anni expansi penitus reticeantur, historiæ vero summa capita delibentur. Translucet nihilosecius ex ea minime sibi constante sententia, veri species quædam, ut facile videatur ille potuisse rem acu tangere, nisi præconcepta opinio de duplici Eusebiano libro menti tenebras offudisset. Enimvero sic existimo (siquidem re ipsa concinnata est illa *epitome*, nec suspicari licet, interpolatum Hieronymi locum non aliam eam esse, quam quæ in *prævia* chronici *ordinatione* continetur, et Hieronymo dicitur *quædam futuri operis materia*: denique hoc ibi titulo prænotatur: *Regum series, et quanto quisque tempore regnaverit.* Satis est, ut quod sentio verissimum probes, si eam nominum seriem contextumque a Nino ad Constantinum oculis usurpes, et rem tuo ipsius judicio, non aliena fide æstimes. Neminem profecto arbitror morari eam, quæ a Cangiō Græcæ ac Latine edita est, Ἐπιτομήν Ἱερωνίου ab Adamo ad Alexium usque Comnenum, tametsi titulo præferat, Ταῦτα ιστορεῖ ὁ Καισαρεύς Εὐσεβίος ὁ Παμφίλου ἐν τῷ λόγῳ ἑς ἐκείνην βασιλείαν. Quin nimo est fraus isthæc indicio, veram fuisse olim ab Eusebio Ἐπιτομήν Ἱερωνίου, seu verius, ut Hieronymus ait, *chronicorum canonum* concinnatam. Non igitur cum hoc sentiret, falsus est Scaliger: sed utique eum se id sentiendo, errasse existimavi, strenue falsus est: et culpam sibi deprecatus, in Hieronymum transferens, ostendit, se neque antea, neque post, sensum ejus assecutum, et novo non tam se errore, quam S. Doctorem injuria cumulavit.

Fuit hæc autem sollemnis Scaligero erroris causa in Hieronymiana translatione expendenda, quod nactus lætiam quampiam in Græcis, quæ Latine sententiæ utcumque responderet, e vestigio pronuntiare non est veritus, eum omnino locum fuisse, eaque plane verba in Eusebiano exemplari, quæ S. Pater Latine refunderet: ut cum tamen ab iis aut sensu, aut nomine tenus abludit, conclusum eat, eum nunc dictandi properantia, nunc hallucinatione, quod penitior careret Græcæ linguæ scientia, peccasse. Nolim ego Scaligeri famam imminui, quam sibi in ea etiam eruditionis parte apud omnem posteritatem jure peperit: fidenter tamen aio, tantum illi Græcarum litterarum peritia præstasse Hieronymum, quantum ei qui linguam multis jam sæculis obsoletam, studio improbo edidit, ille qui eo ipso sæculo, cum quæ iis vixit, quibus sermo ille vernaculus fuit. At Syncellum, inquit, habeo Eusebianæ scripturæ fidejussorem. Sit ille quidem locis bene multis: num adeo omnibus, et continenti serie Eusebium κατὰ λέξιν descripsit? Imo vero cum inimicum se illi profiteatur, multaque in aliud atque ille tempus transferat, tametsi materiam ab eo suffuratus est, verba identidem demutarit, ut de suo aliquid ausus tandem videretur. Enimvero non Syncellus modo Eusebium descripsit, sed et chronici paschalis auctor sæpe, Cedrenus item atque alii, qui tamen in una eademque referenda historia verbis dissentiant inter se. Non est itaque definitum, apud quem pura dictati Eusebiani veritas, ipsaque series verborum constat, ut certum ex eorum fragmentis institui de Hieronymi versione judicium possit: quin potius ad Latinum par est, dissimilis Græci contextus fidem experiri, ut quæ magis translationi consonant, Eusebiana potiori jure videantur. Possem, hoc probe animadverso, per

singulas ire criminationes Scaligeri, quibus nullum obtretandi Hieronymo finem facit, et quæ conversa ab eo perperam, aut alio explicatu reprehendit, Græco exemplari fideliora, ei multo quidem verosimilius ostendere. Sed et alia causa est, ob quam nobis excusari S. Interpres debet; nactus est enim Eusebianum exemplar alicubi inemendatum, ut manifesto indicio unius alteriusve loci constat: neque ei licuit pro temporis angustia facere librariæ diligentiae periculum. Hinc porro ille ortus Παράδοσις, qui de Minoe scripsit, novus, imo commentitius plane auctor, sed Scaligeri dicitur jam fere notior, quam si vere olim exstisset. Legendum fuisse distinctis verbis παράδοσις, non conjunctim Παράδοσις, nemo ibit inficias: simul autem culpam, nisi si in Hieronymum iniquior est, Græco amannensi nemo non imputet. Sane ut iste, ita plerique alii, qui in iudicium vocantur, cæteris explicatu difficiliore loci non sunt: quos nimirum scientissime, ipso interdum admirante Scaligero, est interpretatus. Linea exciderit in fere protritit atque obvisi, qui ardua feliciter emensus est, et recta incessit, qua nulla erat via? Nec prætermittendum alia ex parte, quod errore interdum eorum, qui Hieronymum descriperunt, adversus eum nititur accusatio: cujus nulla adeo vis erit, si pristina integritati vexatus locus restituatur. Non raro autem depravata ejusmodi lectio Scaligerum fefellit, qui etiam cavere mendum cum posset, id maluit S. Interpreti potius quam scribarum incuriæ tribui. Et senserat tamen, nullum librum tot errorum monstris deformatum, tot vitis oblitum, tam prodigiose contaminatum in suas manus devenisse, quam erant codices hujus chronici tam editi, quam scripti: ut si ad rectam criticæ normam judicia sua conferre voluisset, ab auctoris sui partibus standum illi plerumque esset, et de inolitit per antiquariorum oscitantiam mendis suspicandum. Denique et suum Hieronymo, quod optimum videbatur, genus interpretandi erat: nec verbum verbo reddere fidus curavit, sed veluti captivas sententias jure triumphantis in Latinum transtulit: ut porro non ad alias, quam ad propositas sibi regulas hic ejus labor expendi debeat. Παράδοσις autem sæpius: et professus ipse est in libri præfatione, *se et interpretis et scriptoris ex parte officio usum: quia, inquit, et Græca fidelissime expressi, et nonnulla quæ mihi intermissa videbantur, adject, in Romana maxime historia, quam Eusebius hujus conditor libri, non tam ignorasse, utpote eruditissimus, quam ut Græcæ scribens, parum suis necessariam perstrinxisse, mihi videtur. Itaque a Nino et Abraham usque ad Trojæ captivitatem pura Græca translatio est. A Troja usque ad vicesimum Constantini annum nunc addita, nunc mixta sunt plurima, quæ de Tranquillo et cæteris illustribus historicis curiosissime excerptimus. A Constantini autem supradicto anno, usque ad consulatum Augustorum, Valentis vi Valentianiani iterum totum meum est.*

Nunc de anno, cui versio ipsa ascribenda videatur, Scaliger pro certo asserit, S. Patrem quadragesimum nonum ætatis suæ tunc egisse, Prosperi testimonium secutus, qui ab anno vulgaris æræ 331, Basso et Ablavio coss., natalem ejus diem repetit. Valde autem sunt ea de re diversæ doctorum hominum sententiæ, quæ neque huc pertinent, neque rectas ex ea parte rationes inire nos sinunt. Quod tuto affirmare licet, antequam homilias Origenis in Jeremiam et in Ezechielem de Græco verteret in Latinum, hunc eodem Romano cultu librum donaverat. Comperit

hoc est ex ordine, quem instruit ipse suorum operum, capite ultimo libri de viris illustribus, ubi proxime a *chronico unimoda historia*, homilias illas recenset. Pertinent vero illæ (quod bonis suo loco argumentis evicimus) ad annum trecentesimum octogesimum, vel insequentem: ex quo vel ad eundem illum annum vel ad præcedentem proxime, trecentesimum septuagesimum nonum, referendum hunc esse, facile intelligas. Idem colligere est ex chronologica nota epistolæ in nostra recensione 57 ad Pammachium, de optimo genere interpretandi, num. 5, ubi, pro vulgata lectione falsa *ante annos circiter viginti*, rescribendum monuimus *ante annos xv*, quæ numericæ notæ facile in xx persimiles depravatæ videbantur: id quod tantum abest, ut nunc dictum revocemus, quin potius novo, et ratio temporum constet, calculo comprobemus. Obgannat furiose nescio quis e Benedictinorum Parisiensium familia, nomen et omen habens *Frater Martinus*: rite per nos illa anno trecentesimo nonagesimo quinto epistola consignata est, et loci quam proposuimus emendationem, annus ad quem referenda omnino est chronici interpretatio, verissimam, non putidis quidem invidia cerebris, sed bene habentibus probat. Brevi erit, qui simul omnia religiosi hominis mendacia (neque enim quod nos spectet, aliud fere ab eo est chartis illitum) retogat vulgo, et si qua illi frons superat, pudorem inuentiat. Nos unum istud cogente proposito attigimus: cætera iniqui in nos simus, si quem nihili facimus, ejus moveamur insanis obtrectationibus et calumniis.

De Prospero, cujus continuationem juxta receptum hæctenus editorum morem subnectimus, præfari nihil opus est. Præoccupavit bene multa Pontacus in apparatu, quem consulas; tum pleraque alia Jacobus Basnagius in animadversionibus in chronicon ejus integrum tomo primo antiquarum Canisii lectionum; denique ita cæteris diligentior omnibus quidquid erat notatu dignum explicavit ante annos ferme septem Amstelodami doctissimus Joannes Vanderhaagenius (quod nomen suum addidit, cum suos observationum chronologicarum libros ad nos dono misit) ut nihil nobis reliquum fecerit. Præterquam quod spectant illa ad propositum nostrum parum: et quæ lectoris intererat non ignorasse, in notis ad eandem continuationem animadvertimus. Restat igitur expendenda eorum industria, qui in recensendo, eoque magis illustrando ante nos Eusebio-Hieronymiano chronico operam suam collocarunt. Dupinius primum anno 1470 typis vulgatum narrat: alii quibus et malim adhibere fidem, principem editionem eam dicunt, quæ anno 1475, tametsi annus annotatus non est, Mediolani, curante Bonino Mombrizio, prodit. Eam Valesius quoque, utpote omnium vetustissimam, in notis ad Eusebii historiam laudat: cui hoc etiam accedit pretii, quod pone secutis editoribus ignota fuerit, neque ipsi Arnaldo Pontaco, ejusmodi codicum indagatori diligentissimo, in consilium adhibita. Reliquas ad suam usque idem Pontacus enumerat expenditque in apparatu, ut otiosum jam sit iis reiterandis immorari. Fertur etiam Alphonsi Tostati commentarius in Eusebii chronicon. Hispanica lingua scriptus, atque editus impensis cardinalis Ximenii Salmanticæ anno 1506, quinque in folio tomis, de quibus quia nec videre nobis unquam contigerit, iudicium penes eos qui legerint esto.

Sed neque de Pontacena editione ipsa pluribus agendum nobis est, siquidem tota iam oculis subjecta fidelibus recensione hac nostra continetur. Auctor, qui Vasatensem

in Aquitania episcopum agebat, tantum in illa ad veteres manuscriptos duodetriginta, atque editos pridem octo libros exigenda, studii, doctrinæ, laborisque improbi contulit, ut ausim affirmare, cum nullo præclarior auctore antiquo, si fidem et diligentiam, quæ præcipuè sunt partes editoris, spectes, quam cum Hieronymo actum, ut quale olim explicavit Latine chronicon, legeretur. Molièbatur et Scaliger per id temporis editionem suam, quæ jam alterum in annum premebatur; et quamquam hoc habet invidiæ plurimum, quod viderentur æmulatione nescio quæ, eandem uterque subisse provinciam: essent etiam qui hujus in Pontacæ animos acuerent: denique sponte sua esset ille in aliena industria laudanda parcissimus: ita tamen præclare de illa et magnifice sensit, totque laudibus editoris doctissimi ingenium, fidem, diligentiam prosecutus est, cum in annotationibus suis, tum datis ad Isaac Casaubonum epistolis, ut neque ipse sibi optare Pontacus luculentius testimonium ab suarum partium homine potuisset. Videnda cum primis est Scaligeriana epistola 104, quæ, nisi brevitati litare modis omnibus propositum nobis esset, huc erat referenda: tum aliæ tres Casauboni, quæ 450, 529 et 560 numeris prænotantur, ut quæ ejus fuerit æquitas iudicii, perspiciant, ac porro addiscant, ab illo, qui nostri temporis religiosi homines audiunt. Absoluta demum est Pontacæ editio Burdigalæ circa anni 1604 finem: ipse paulo post, sive anni insequentis initio auctor, Vasatensis episcopus, supremum diem obiit. Ejus quoque libri exempla aut improperam vicem aliquam subierunt, aut sane perpauca olim impressa sunt: vix enim unum aliquod in Italia præsertim hæc nostra invenias, quod auro contra comparare possis. Quæ nobis non ultima causa fuit, cur unum nacti in Patrum Theatinorum nostræ hujus urbis bibliotheca, illudque eorum beneficio et humanitate quæ sit in exemplum, assecuti, totum quod erat ejus editionis proprium, apparatus, annotationes, et reliqua huic nostræ ut accederent, curaverimus: ut qui hanc comparavit illam ex integro habeat.

Post biennium a Pontacæ prodiit Lugduni Batavorum Scaligeri editio, quæ incredibili doctorum plausu excepta est: ipsi autem editori non usque adeo visa est numeris omnibus absoluta, ut continuo de illa renovanda cogitarit, nec ad postremum usque diem vitæ, qui post ferme alterum biennium contigit, ab ea cura destitit. Diu autem post, sive anno demum 1658, curante vero doctissimo Alexandro Moro, qui et præfationem de suo addidit, Amstelodami recusa est, tertia fere parte auctior, et suprema auctoris manu emendatior. Præfert titulo *thesaurum temporum*: neque sanè Eusebium modo, et Hieronymum et Prosperum, sed et alios auctores, ab iis derelicta, continuantes continet, Victorem scilicet Tunnsensem, Joannem Bielariensem, Idatium, Marcellinum comitem, et barbarum illum exceptorum ab Eusebio, ut dicitur, Africano, atque aliis auctore; denique et isagogicorum chronologie canonum tres libri, utpote ad eam temporum doctrinam admodum necessarii, accesserunt, Eusebium quod spectat, et rei caput est, non dubitat pronuntiare Casaubonus epistol. 450, tametsi laudandi animo (quippe qui immodica Scaligerani ingenii admiratione tenebatur), illum non quale ab auctore conscriptum, sive ab Hieronymo publicatum est, sed quale concepit ab eo debuit, chronicon edidisse. Diximus hoc nos Scaligeri *πρῶτον φέροντος*, quo voluit in duos fuisse opus illud libros tributum. Ex eo certe consequi eum malesana consilia necesse fuit, ut scriptis Eusebii et Hieronymi nunquam,

utpote veterum auctorum, summa sine religione tractandis, profanas injiceret manus, suosque contones et *επιφθίας* splendido illorum nomine venditaret. Priorem librum, ut dicebamus, in Latino quidem ex iteratis interpretationis Hieronymianæ locis consarcinavit; in Græco autem ex variorum auctorum, ipsiusque Eusebii longis laciniis, non ex chronico quidem isto opere, sed ex aliis puta preparatione, ac demonstratione evangelica expressis, confinxit. Miseret me ejus laboris inutilis, quod præcedentes Abrahamiticam æram historias procudit ex Hebraico exemplari et Samaritico, veterumque fragmentis chronologorum, Manethonis, Berosi, Timothei, Abydeni, Apollodori, Alexandri Polyhistoris, Josephi, Africani, atque aliorum, quasi de Eusebii chronicis excisa olim sarciret, quæ neque poterant tunc illi *κατ' ἕνα* venire in mentem. Ejusdem porro fidei sunt reliqua ad Diocletianum usque illo *Χρονικὸν βιβλίον* περιέχον contenta, atque ex aliis præter laudatos auctoribus, ac libris quibusdam nondum vulgatis descripta, quæ tam longa digestionem temporum atque historiarum contextu, vix unum aliquem versum vere Eusebianum continent. Græca alterius quem vocat libri (quandoquidem hic unus est ab Eusebio elucubratus) pleræque omnia genuina videri possunt, si cum Latina interpretatione comparentur: et sane magna debetur Scaligero gratia hæc in parte, quod restituerit ipsum Eusebianum textum pro virili contenderit. Est tamen in hoc etiam peccatum ab eo sæpius, quod vitiosis admodum apographis usus sit cum Syncelli, tum chronici Alexandrini, quæ tum temporis nondum erant publici juris facta, atque illo præsertim, quod fuisse raptim et multo inemendatius sive a Casaubono, sive ab aliis descriptum, Goarus in editione sua locis bene multis docuit. Præterea huc etiam Scaliger quædam retulit, quæ minime omnium Eusebium auctorem habent. Ex his sunt consulum paria unoquoque anno, quæ fuisse etiam ab Hieronymo ad Græcum exemplar non in versione sua tantum, sed et continuatione fideliter annotata, a breviatore autem illo operis, qui de capite ortus suo est, detruncata, ut pleraque alia, contendit. Nos ut se occasio præbuit in notis, maxime vero in præmio ad pag. 79, bonis argumentis evicimus; adeo non fuisse unquam ab Eusebio, eoque minus Hieronymo, attexta, ut neque per libri propositum id licuisset. Denique alia collectaneis illis suis Græcis infareit, quæ nec veteris alicujus scriptoris sunt; illam, inquam *Ἱστορίαν συναγωγῆς* et *Ὀλυμπιαδων ἀναγραφῆς*, quam recte pridem animadverterunt eruditi viri, fuisse ab ipso Scaligero collectam digestamque ex variis cum editis, tum ineditis scriptoribus, non Græcis modo, sed etiam Latinis, quorum loca Græcæ convertit. Atque hæc quidem Eusebiani chronici in Scaligeriana editione facies, cui reparandæ præter heroem illum parem exstitisse neminem, Casaubonus dixit, ipse de se minime minus professus est. In notis quas sane adjecti luculentissimas (Casaubonus vocat tot *ἀνέματα*) aut sua hypothese verificatur, aud quod sæpius facit, res tractat eruditæ, nec nisi si occasio daretur obloquendi Hieronymianæ interpretationi, multum de auctoris sui lectione expendenda ad veteres libros, quos præsto habuit optimæ notæ duos præter Bongarsianum majusculis litteris scriptum, et longe vetustissimum, sollicitus fuit. Quin hoc ipsum sibi palmarium duxit superius laudata epistola 104, ubi nam cum Pontacæ editione comparans: « Nos, inquit, alia via grassati codicum fidem nunquam nisi in reancipiti imploramus: in illis, quæ et pueri sciunt, male horas collocari putamus. » Denique nihil

est dissimilius quam editio nostra Aquitanicæ; et tamen illa, ut dixi, vivet, quia mendas superiorum editionum sustulit; et nostra quoque non minus, quia errores temporum castigat. Revera quibus una laudibus abundat, altera fere penitus caret: ut operæ pretium fuisset, conferri utriusque editoris studia ad unam perficiendam numeris omnibus absolutam. De Scaligerana tamen in universum si quis a me quærat, quid ex animi sententia iudicem, eam ego, tametsi fortasse durum aliquibus videbitur, haberi infra Pontacenam velim. Illud nimirum, quod affectabat Scaliger regnare in litteris, usque ipsi notatum Casaubono est, volebat omnia sua nova videri etiam cruditissimis, in causa fuit, cur in diversa alia ab auctoris sui mente abiiret, erroresque sibi gigneret longe gravissimos. Nec jam dico de falsa Ensebiani syntagmatis œconomia, et suppositione Græci textus maxima ex parte: vix ulla ejus annotationum acula fuit, in qua non aliquid esset quod refelli oporteret, et castigari, sive quod ipse in errore versaretur, sive quod falso crimen auctoribus suis impingeret. At vero si quis inde conclusum eat, faciendam parvi, neque adeo parvi facere doctrinam atque industriam Scaligeri, nœ ille minimi faciendus sit. Demiror ergo summum ejus ingenium, valdeque suspicio in ipsis, quas reprehendo hallucinationibus; et haud scio, num illi inter omnes, non modo qui temporum doctrinam tradiderunt, sed præclare de litteris in universum, deque earum unoquoque genere meruerunt, infinitæ propemodum lectionis, tanti tamque acris iudicii laude parem facile invenies. Ipso, inquam, minime excepto Petavio, qui ut non immerito Scaligerum sæpius reprehenderit, semper tamen immodice, contra atque ejus etiam in hoste laudanda virtus merebatur, invecus est: cujus animadversionibus simul omnibus et libris nimium quantum illa divina Julianæ periodi constructio atque inventum prævalet. Alios, qui Scaligerum castigarunt, viros doctissimos Morus pumilioni comparat, qui gigantis invecus humeris, non ideo est ipso gigante major existimandus, quia longius prospicit. Addam ad impetrandum ei veniam, quod est mihi τὸν πάλιν litteratorum scripta recolenti, sæpius animadversum, videri summa ingenia, cujusmodi unoquoque sæculo nascuntur paucissima, præ aliis communis et plebeicæ indolis fuisse erroribus obnoxia. Sed enim ista nihil non vulgare et protritum longo studio atque opera in medium proferunt; illa nihil sublime, et novum, aut priorum inventis supersubstructum perscribunt: in quibus proclive nimium est humanitus falli. Prosunt autem ipse magis interdum istorum hallucinationes, quam illorum diligentiores curæ; atque ut officiant, novo subinde aliquo invento et probe excogitato, quibus remissa ingenia minime apta sunt, magno cum fenore redimuntur. Porro hanc fuisse inter altæ mentis homines laudem Scaligeri singularem, nemo ibit inficias: nos qui tam sæpe dicam ei scribimus, per ejus tamen aliquando profecisse doctrinam, non diffitemur.

Inaudiverat porro ipse Scaliger, quasdam in sua Ensebiana censuras auctore Martino Delrio Autuerpiæ excudi: quæ si mererent responsum, non futurum se in mora, ad Casaubonum scribens, receperat. Sed obiit ipse post menses admodum paucos extremum diem; ille vero censurarum liber in oblivionem ita abiit, ut neque si typis excusus revera est, satis sciam. Ea demum est obtrectantium temere scriptorum fortuna atque exitus. Aliavia, et multa quidem, prout nominis sui fama merebatur, cum laude grassatus est magnus Salmasius, qui magno Scaligero in Lug-

dunensi Batavorum schola successit. Hic Eusebio haud melius posse creditur suppetias ferri, quam si denno ad veteres manu exaratos codices exigeretur: id quod sedulo ipse quidem præstitit quatuor usus e Palatina bibliotheca mss. quorum primum venerandæ imprimis vetustatis codicem in notis ad historie Auguste scriptores vocat. Usus præterea est uno, quem apud se habuit, prioribus chartis multato ad fere medium usque Eusebianæ præfationis. Ex his autem variantes lectiones, et quæ in textum referendæ potiori jure sibi viderentur, ad exemplaris sui ex priore Scaligerana editione oram annotavit, addita interdum et causa, et raris admodum in eandem rem notis; neque enim curas illas suas in lucem prolatum ibat. Devenit postea exemplar illud e Salmasiana in bibliothecam Marquardi Gudii; ex qua in Principalem Vinariensem, adnidente, qui ei præerat Conrado Samuele Schurzfleischio, cum aliis haud minoris pretii libris illatum est. E vestigio cepit doctus vir ille Salmasiani laboris ad exitum perducendi consilium: multa que jam adornaverat, inque adversaria sua conjecerat, cum fato cessit. Sed ea minime passus intercidere non minori eruditionis laude clarus frater ejus Henricus Leonardus, e schedis illis excepta, utque ipse narrat paululum disposita atque ubi opus fuerat, aucta, atque ad umbilicem perducta, præfixis etiam perpaucis notis, quibus Græci textus a Scaligero publicati marginem Salmasius aspersionem, auctarii loco ad *notitiam bibliothecæ Principalis Vinariensis*, an. 1712 cum doctis communicavit: quæ item *posterioribus curis*, vulgato post ferme biennium exiguo libello, recognovit. Cujus illa sint pretii, et quam bonæ frugis experti nos simus, discas ex iis, quæ maxime in rem nostram videbantur, et subinde nostris annotationibus interserimus, ut tui etiam, lector, iudicii faceremus.

Post illas itaque hominum longe doctissimorum curas, huic nos novæ editioni adornandæ accinximus: cui quidem modis omnibus et numeris expoliendæ, tametsi prævia tanta illa criticorum industria conferre plurimum videretur, cum manum tamen operi admovimus, tot rerum varietate, et sententiarum dissidiis, negotium dari nobis magis ac magis impeditum, experti sumus. Proposimus autem archetypi loco Pontacenam editionem, utpote quæ et Joanni Morino dicitur omnium correctissima, et est jure merito cæteris, ut dudum observavimus, præferenda. Contulimus porro illam ex integro cum probæ antiquitatis et notæ codicibus mss.: uno, qui ante hos paucos annos in Parmensi ducale bibliotheca fuit, numero 52 prænotatus, et recentiore quidem alio, sed satis tamen emendato, qui apud nos est: quorum certe ope nonnulli, qui cum mendis adhuc conflictabantur, loci restituti sunt. Adhibuimus quoque in consilium principem editionem, nemini antea editorum tractatam, ut et illam Auberti Miræi, quæ posteriorem tantum chronici partem a Christo nato exhibet. Alii alios laudant veteres libros: et Valesius quidem vetustissimos, Acutianum, Lipsii et Ortelii: Colomesius autem exemplar Scaligeranæ editionis, quod Cornelius Tollius cum mss. commisit; quibus tamen caruisse in tanta divitiarum ejusmodi copia, non usque adeo nobis ægre ferendum videtur. Atque hæc levioris momenti sunt. Græcum Eusebii contextum jamdiu olim deperditum, ex variis variorum auctorum, qui ex eo quædam in sua transtulerunt, laciniis sarcire propemodum ex integro, conquistis undequaque locis genuinis, qui ne verbo quidem tenus abludrent, sed omnino iisdem quæ Eusebii

perscripsit, contineri viderentur, hoc opus, hic labor improbus fuit. Maximam quidem fragmentorum partem Georgius ille Syncellus, tum Paschalis, sive Alexandrini chronici auctor suppeditarunt; sed alia tamen apud alios investigare diligentissime necesse fuit, Cedrenum puta et Nicephorum, Theophanem et Jo. Malala, quorum volumina ad exiguam quamdam periocham expiscandam, periocham percurrimus sæpe integra: ut eos modo taceam quorum ipse olim testimonia Eusebii descripserat (nam Scaligeri collectaneis bisque terque ad summum conquevimus, ut ne qui vacaret documento aliquo locus), cætera tam diligenter tamque fideliter expressa sunt, ut et pagina uniuscujusque auctoris, ad faciendam rei fidem, singulis testimoniis annotetur. Et vero si nihil præterea aliud præstitum a nobis esset in hoc exornando chronico, esset tamen cur satis bene de Eusebio, ejusque imprimis interprete Hieronymo meruisse confideremus. Sed est liber iste, quod primo statim intuitu apparet, ita scriptus, ut frustra aliquis speret, se cum vel explicare alius, vel intelligere satis posse, quin omnia omnium veterum, recentiorumque auctorum scriba excusserit, in quibus aliquid vel ad historiam veritatem, vel ad temporum seriem pertineat. Nullum adeo nos gestum expendere in notis prætermisimus, ut lectionis primum, nec solum Latinæ, sed et Græcæ quoad ejus fieri potuit, tum facti, denique temporis sua unicuique ratio constaret: qua in re ita modum tenere propositum fuit, ut necessitati servirem atque utilitati, nec lectori silvam rerum quibus abundat, sed earum selectum quibus caret, subministrarem. Sæpius quid non dicendum, quam quid dicendum consideravimus: neque tam laborandum fuit, ut feneremur auctoribus nostris lucem, quam ut ab iis quæ doctorum vulgo non ignorantur, et propriis tractata sunt libris, manum abstinere. Et si quid tamen fusius ad sui eruditionem, atque argumenta disputationum in utramque partem cognoscenda, lector requireret, et iis scriptoribus et locis petere posset, quæ sibi identidem significantur.

VALLARSII NOTÆ.

Col. 223. *Hieronymus Vincentio*. Hic ille, opinor, Vincentius est, quem sæpe Hieronymus honoris causa nominat, suæque peregrinationis comitem, et in Bethlemi secessu charum cum primis habuit. Ex libro contra Joannem Jerosolymitan. num. 37 et 41, ubi *Constantinopolim urbem celeberrimam ante annos quatuordecim deseruisse* dicitur, ut solitariam ageret vitam, colligere est, eum una cum S. Doctore, hoc ipso anno, quo chronici interpretationem adornavit, Constantinopoli Romam navigasse. Manifesto

autem liquet ex libro tertio contra Rufinum num. 22, ad medium anni 385, conscendisse pariter navim in Romano portu, atque una Jerosolymam contendisse, et fuisse postea apud S. Fratrem in Bethleem versatum. Certe in eo degens monasterio laudatur contra Vigilantium epist. 61, num. 3, atque alibi discipline ejus ac pietatis causa. Exinde venit iterum Romam circa an. 397, quod ex laudato contra Rufinum libro discimus num. 24. Deinde orientem repetivit post ferme triennium, ut in epistola 88 ad Theo-

philum discitur. Jam vero quod his omnibus locis *sanctus presbyter Vincentius* abs Hieronymo nunquatur, hic vero nulla ejus dignitatis est mentio, pronum est arbitrari, nondum fuisse justum presbyterum, cum hunc illi librum S. Pater inscripsit; quod quidem bonis probatum irem argumentis, si notarum id brevitatis pateretur. Hanc tamen ipsam Vincentii memoriam paucis repetere, necesse fuit; vel de enim de eo quidquam dicere prætermiserunt hujus editores libri, vel qui divinando aliquid assequi conatus est Schurzleischius, eumque suspicatur esse Vincentium, qui anno Christiano 402, seu olympiad. 293, consulatum gessit, ut Cassiodorus memorat, et *Baëtrius* in chronico Paschali pag. 712 vocatur. Porro qui subsequitur, Gallienum haud ita novimus: veteres libri omnes cum unica *l* scribunt: nummi litteratque lapides geminant.

Ibid. *Iambo*. Nulla est in Hieronymianis omnibus libris sententia, quæ pluribus recentium criticorum censuris pateat. Ac satis quidem erudite Josephus Scaliger, Ludovicus Capellus, et novissime Joannes Clericus contendunt, versus, quales Hieron. tradit, et quales sunt Græci ac Latini, Hebraice fieri nullo modo posse. Verum quæ mens fuerit S. Doctoris, et quo possit sensu accipi non inepte, num satis associati sint, dubito. Martianæus prolegom. iv in divinam bibliothecam, ubi de metris Scripturarum, multa congressit in Hieronymi, quem defendere conatus est, gratiam. Nobis alia videtur explanationis inveniunda ratio: non enim proprie metricam modulationem putamus ab eo intendi, sed rhythmicam quæ ut ait Beda ab ipso Scaligero laudatus, est *metris consimilis verborum modulata compositio, non metrica ratione, sed numero syllabarum ad judicium aurium examinata*. Sed hæc latius pro rei merito, et ut aliis persuadeant, edisserere, non hujus est loci: et ad eam proprie pertinet dissertationem, quam Hieronymianæ bibliorum versioni tomo subsequente præfigemus. Nam et suam hic obiter S. Pater promit sententiam, quam in sacrorum voluminum præfationibus, ac præcipue in Isaïam, Job, et Psalterium, per partes nullo luculentius exponit.

Ibid. *Nunc Sapphice tumet*. Persuasum mihi est, non abs Hieronymo verbum hoc *tumet*, sed a sciolo antiquario scriptum. Enimvero Sapphice delicatissime omnium muse tumere omnino non convenit. Rescripsim itaque *tinnit*, quam

lectionem ex ali a Isidori lib. vi originum, c. 2 verissime visus sum excudisse. Ubi nunc ille ad verbum recitat S. Patris locum, præcedit editiones *nitet*, pro *tumet*, mss. autem codices in notis laudati *tinnit*, quæ corrupta vox suoque indicat inendo, veram esse scripturam *tinnit*. Mox alii codices apud Salmasium *semipede graditur*, pro *ingreditur*. Postremum hocce metrum ad Pindari odas retulerit S. Doctor, quomodum superiora ad Horatium. Injuriosus enim in Hieronymum sunt, qui eum dicunt ex Horatio suo de Pindaro judicasse, cujus possim non satis noverit.

Ibid. *Pentametro*. Verius constituisse videtur in epist. 30 ad Paulam, n. 3, ubi de quatuor psalmis, qui secundum ordinem Hebræorum incipiunt elementorum: *Scire*, inquit, *debes in prioribus psalmis singulis litteris versiculos, qui trimetro iambico constant, esse subneos; in inferioribus vero tetrametro iambico constare, sicut et Deuteronomii canticum scriptum est*.

Ibid. *Ut Josephus et Origenes scribunt*. Josephi locum de Mosis cantico in *ἱεραμτρο τόνου* laudavit Scaliger ex lib. ii antiqui. Acepe nunc alterum e lib. vii, c. 12, ubi de Davide psalmographo loquitur: *Ὡδὰς ἐπὶ τὸν Θεὸν καὶ ὕμνους συνέταξετο μέτρον ποικίλον τοὺς μὲν γὰρ τριμέτρους, τοὺς δὲ πενταμέτρους. Ὀδὰς in Deum hymnosque composuit vario carminum genere: etenim tam versus trimetros adhibuit, quam pentametros*. Origenes ex Josepho accepit.

Ibid. *Plus aliquid dicam*. In uno Palatin. haberi refert Salmasius, *dicam*, pro *dicam*, quasi *aliquis*, non *aliquid* præcesserit. Cæterum illadem Homeri prosa oratione Demosthenes Thrax explicasse dicitur: alii de Dionysio Thrace, non ignobili grammatico, qui inde cognomen *μεταβολῆος* retulerit, e Suida atque Eustathio hoc tradunt. Quod *loquentem* deinde *loquentissimo* opponit Hieron. effatum illud Sallustii videtur alludere in Catilin. c. 3: *Loquentia multum, sapientia parum*. Num quantum *loquentia* distet ab *eloquentia*, Plinius quoque docet lib. v, epist. 20.

Col. 223. *Valentiniani iterum*. Scilicet ad annum usque Salvatoris 378. Ipse autem anno scribebat 380 sub Gratianum v et Theodosium, non ut Scaliger putat, Ausoniam et Olybrii consulatu.

Col. 235. *Obtestatio Eusebii*. Hujus obtestationis auctor S. Irenæus est, qui eam, referente Eusebio lib. v ecclesiasticæ histor. cap. 20, et Nicephoro lib. iv, cap. 30, suo de ogdoado operi